

[B] **RUUSBROEC EN DE TIJDGEEST**

Mystiek is van alle tijden, concludeert Johan Huizinga in *Herfsttij der Middeleeuwen*, en dat zal ook wel, maar het is toch opvallend dat de contemplatieve beweging in de late middeleeuwen zo'n sterke aanhang bezat. Huizinga verklaart dat uit de afkeer die er omstreeks 1000 na Christus ontstond onder religieuzen tegen een tamelijk plat soort realisme. De gewoonte om alle geloofsbeleving te koppelen aan voorstellingen werd steeds meer als een bedreiging van die beleving zelf gevoeld. De christelijke mystiek won met haar pleidooi voor de inkeer in het eigen gemoed daarom aan kracht. Nu in deze mediatijden de beeldcultuur allesoverheersend lijkt te worden, betekent dat als vanzelf een opleving voor de altijd latente belangstelling voor mystiek.

De Antwerpse hoogleraar Paul Mommaers kan men niet beschuldigen van een sterk ontwikkeld gevoel voor de markt. Hij wijdt zich al een half leven aan de erfenis van de Brabantse mystici. Jan van Ruusbroec is de grootste naam in het gezelschap van deze "inkeerders", met Hadewych als goede tweede. In de pas verschenen monografie *Jan van Ruusbroec. De mystieke vereniging met God* analyseert hij de denkbeelden van deze schrijver aan de hand van diens eigen teksten. Een goed moment nu de tekstkritische uitgave met een integrale Engelse vertaling van Ruusbroecs verzameld werk er al een paar jaar ligt. Maar óók een goed idee omdat zo een wetenschappelijk verantwoorde inleiding ter beschikking komt op een auteur die nog steeds veel te vertellen heeft.

Mommaers zet zijn analyse breed neer, maar blijft daarbij tekstgericht en mijdt historische uitweidingen. In twee inleidende hoofdstukken schetst hij waar het de mystici in brede zin om te doen is. De Oosterse mystiek blijft hier zorgvuldig buiten beeld. Die vergelijking, en dan vooral een boeddhistische kijk op Ruusbroec, wil Mommaers in een aparte studie nader uitwerken. Mommaers legt in deze monografie de kern van Ruusbroecs teksten aan zijn lezers voor. Achtereenvolgens schetst hij het mensbeeld van Ruusbroec, zijn mystieke methode, zijn theologische positie en zijn verhouding tot de mystici van zijn tijd.

Wat deze monografie, buiten de academische waarde ervan, voor niet-mediëvisten het treffendst

maakt, is de nuchtere, filologische toon in combinatie met de grote kennis van het omliggende terrein. Mommaers — zelf geen mysticus — interesseert zich voor de literaire bronnen die de cultuur heeft nagelaten, waar de mystieke ervaring nog navoelbaar is, zoals liefdes- en natuurpoëzie ook authentieke ervaringen kunnen representeren. Nu is het probleem met de mystieke ervaring dat zij niet in begrippen is te vatten, ze is bovendien beeldloos; want het kenmerk is juist dat de innerlijke vervloeiing zich onttrekt aan een begripsmatige en metaforische benadering. Literaire kwaliteiten als stijl en vorm spelen dus een belangrijke rol. Mommaers geeft de schrijver en dichter Ruusbroec wat dat betreft alle eer.

Komen we terug op de huidige beeldcultuur — de innerlijke beleving als tegenwicht daarvan, in de vorm van de mystieke ervaring, is een actuele realiteit. Het is overal spiritualiteit wat de klok slaat. Maar wat stelt die voor? Precies op dit punt geeft Mommaers' studie van Ruusbroec een antwoord, zonder dat de auteur zelf het verband met de actualiteit overigens zoekt. In de twee laatste hoofdstukken gaat hij in op Ruusbroecs verhouding

Jan van Ruusbroec (1293-1381).

met de zogenaamde “natuurlijke mystiek”, dat is de mystiek zonder God. Blijkbaar waren er in de twaalfde en dertiende eeuw ook heel wat contemplatieven die de mystieke ervaring zochten “voor de kick”. Voor de theoloog Ruusbroec is dat niet de bedoeling van de mystieke inkeer. Deze is in de eerste plaats een vorm van gebed, een zoeken naar de ontmoeting met de Ander die, zoals de middeleeuwers geleerd hadden van Augustinus, alleen in het innerlijk kon plaatsvinden. Ruusbroec noemt de contemplatie met God de “bovennatuurlijke mystiek”. Toch is Ruusbroec, laat Mommaers zien, verrassend mild over de natuurlijke contemplatie. Hij wijst haar niet af, want de christelijke mystici volgen deels dezelfde weg. Wat hij afwijst is de, wat we nu zouden noemen, *consumptieve* attitude.

Omdat de natuurlijke mysticisme blijft steken in het voorportaal van de mystieke religieuze ervaring, komt het nooit tot een vereniging met God. Daarom “verafgoot” hij zijn eigen innerlijke staat. Het is zoeken van de *rust* zonder de *minne*, waarbij de “*rust*” de innerlijke rust is die door Meister Eckhart met de gelatenheid is aangeduid. Maar “*rust*” zonder “*minne*” — het actief verlangen naar de vreugdevolle ontmoeting met God — blijft onvruchtbaar. Dat Ruusbroec deze natuurlijke houding niet afwijst komt omdat in zijn mensbeeld de mens toch zoveel evenbeeld van God is dat de natuurlijke weg onmogelijk een dwaalweg kan heten. Maar de mens blijft wel “altoes alleene”. Want het einddoel is niet de complete versterving en afwending van de samenleving, maar juist het “in God hangen” en in de mensenwereld *tegelijk*. Het gaat dus niet om persoonsverlies, maar persoonsversterking. Voor Ruusbroec leidt de vereniging met God tot een deugdevol, werelds leven. En hier ligt zijn scherpste kritiek op de “natuurlijke mystiek”. “...deze mensen schatten de contemplatie hoger dan welk werk van naastenliefde ook. Maar dat is niet juist, want de werken van naastenliefde zijn ons geboden en contempleren, al was het bovennatuurlijk, zonder de liefdede werken, het zou tenietgaan,” vertaalt Mommaers Ruusbroec.

Hier liggen interessante aanknopingspunten voor een hedendaagse spiritualiteit die een humanistische interpretatie van de christelijke mystiek wil ondernemen. De devotie en wereldse toewijding van Ruusbroec is dan aantrekkelijker dan

de mystiek van Meister Eckhart, bij wie de inkering, het in de grond gaan, doel op zichzelf blijft. Want hoewel Eckhart de geboorte van God uit de grond van het menselijk hart predikt, is toch de ervaring daarvan het centrum. Ruusbroec combineert godservaring met goede werken. Dankzij Paul Mommaers komt de kennis van die oude Brabantse bron nu weer beschikbaar.

JAN-HENDRIK BAKKER

PAUL MOMMAERS, *Jan van Ruusbroec. De mystieke vereniging met God*, Peeters, Leuven, 2009, 230 p.
